

3.9.5. Organizacja władzy w demokracji szlacheckiej

Trzy stany sejmujące (sejm)

- Dla uchwalenia konstytucji (ustaw) konieczna była zgoda wszystkich stanów.
- Tekst konstytucji redagowała grupa wybranych senatorów i posłów, przedstawiał ją marszałek izby poselskiej królowi i Senatowi w izbie senatorskiej, zapytując o zgodę na opieczątowanie. Do 1543 r. urzędowym językiem konstytucji była łacina.
- Od połowy XV w. sejm walny zbierał się, zwykle co roku, w Piotrkowie.
- Na przełomie XV i XVI w. wykrystalizowała się procedura zwoływania sejmów.
- W XVI w. sejm zbierał się nieregularnie, w różnych miastach: Piotrkowie Trybunalskim, Radomiu, Lublinie, Sandomierzu i w Krakowie.
- Po zawarciu unii lubelskiej w skład sejmów weszli senatorowie i posłowie Wielkiego Księstwa Litewskiego.
- Od 1572 r. Sejm obradował na Zamku Królewskim w Warszawie.
- W 1673 r. ustalono, że co trzeci sejm będzie obradował na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego (Grodno).
- Od 1573 r. sejm zwyczajny (ordynaryjny) zwoływano raz na dwa lata, obradował sześć tygodni; w razie konieczności zwoływano sejm extraordinaryjny (nadzwyczajny).
- W latach 1493–1793 zwołano 240 sejmów.

Senat (izba wyższa)

- Zasiadali w nim biskupi diecezjalni rzymskokatoliccy, wojewodowie, kasztelanowie więksi i mniejsi, ministrowie (marszałek wielki, kanclerz, podkanclerzy, podskarbi wielki, marszałek nadworny).
- Porządek zasiadania w Senacie: prymas – pierwszym senatorem Królestwa, kasztelan krakowski – pierwszym senatorem świeckim, marszałek wielki – pierwszym dygnitarzem.
- Kompetencje Senatu: współudział w ustawodawstwie, polityce zagranicznej, sądzie sejmowym; senatorowie wotowali – wyrażali swoje zdanie, król konkludował.
- Arcybiskup gnieźnieński (jako prymas) przewodniczył obradom pod nieobecność króla, miał także prawo zwoływania senatorów na tzw. radę tajną (nawet bez zgody króla), w czasie bezkrólewia był interreksem, zwoływał sejm.
- Po podpisaniu unii lubelskiej senat liczył 142 senatorów.
- Podczas zjazdu elekcyjnego obradował osobno, ale senatorowie głosowali wspólnie ze szlachtą swoich województw, marszałek wielki koronny ogłaszał wybór króla.
- Ma prawo weta wobec uchwał sejmowych, może wstrzymywać obrady Sejmu (*sisto activitatem*).
- Wraz z królem radził nad sprawami wagi państwowej (głównie międzynarodowymi) i sprawował sądy.

Król

- Przewodniczył obradom senatu za pośrednictwem marszałka wielkiego koronnego – pierwszego ministra Królestwa.
- Dożywotnio mianował wszystkich senatorów.
- Od 1573 r. król nie mógł bez zgody Senatu: przyjmować i wysłać poselstw zagranicznych, zaciągać wojska, zwoływać Sejm, zawierać małżeństwa. Od 1573 r. u boku króla przebywała zawsze stałe czterech senatorów dla rady i nadzoru.
- Przed zwołaniem sejmów przez wysłanników przedstawiał sejmikom (w formie listu legacji królewskiej) główne zadania stojące przed zwoływanym sejmem.

Izba poselska (izba niższa)

- Sejmiki ziemskie wybierały posłów (od jednego do sześciu – w zależności od wielkości i znaczenia ziemi czy województwa) i uchwały dla nich instrukcje.
- Izba obradowała osobno pod przewodnictwem obieranego marszałka.
- Uchwałała ustawy i podatki, kontrolowała skarb, wpływała na główne linie polityki zagranicznej, wyrażała zgodę na nadanie szlachectwa.
- Podczas obrad obowiązywała zasada jednomyślności (aklamacja), dochodzono do niej poprzez dyskusję, a głosowań unikano.
- Sprzeciw grupy lub pojedynczego posła (*vetō*) początkowo tamował obrady, później zaś sprzeciw powodował zerwanie obrad sejmowych (*liberum veto*), gdyż uchwały jednego Sejmu traktowano jak całość. Po raz pierwszy poprzez *liberum veto* sejm zerwał Władysław Siciński w 1652 r.
- Liczba posłów nie była stała – zmieniała się płynnie w szacunkowych granicach 120–280.